

Honderd jaar sociaal-democratie

Dit jaar bestaat de Nederlandse sociaal-democratie honderd jaar¹. De beweging kwam voort uit onvrede met de normloze ongelijkheid die de industriële revolutie met zich bracht. Aan het eind van de negentiende eeuw trachtte de grote groep armsten van de samenleving, die in de toenmalige marktverhoudingen nauwelijks macht hadden, haar omstandigheden te verbeteren door de vorming van economische macht (met vakbonden) en politieke macht. De sociaal-democratische weg naar het laatste hield in dat men de verbeteringen wilde bereiken langs parlementaire weg. Essentieel hiervoor was het in macht kunnen omzetten van het getalsmatige overwicht van de minder bedeelde. Hiervoor was het algemeen kiesrecht nodig; een van de belangrijkste programmapunten van de in 1894 opgerichte SDAP.

De sociaal-democratie heeft sindsdien in belangrijke mate de inrichting van de Nederlandse economie bepaald. Niet alleen door eigen parlementaire invloed, ook omdat het gedachtengoed (mede onder dreiging van stemmenverlies) doordrong tot andere partijen. Er kwamen instituties die de macht van ondernemers op de arbeidsmarkt aan banden legden: ontslagrecht, minimumloon, cao en avv. De overheid zorgde ervoor dat de marktmacht van de werknemers kon toenemen, onder meer door onderwijs te bekostigen. Daarnaast werd de uitkomst van de markt stevig gecorrigeerd, met een progressief belastingstelsel, subsidies en uitkeringen. De verzorgingsstaat die er uiteindelijk kwam, en waarin de overheid een centrale rol vervulde, is in belangrijke mate een uitvloeisel van het sociaal-democratische gedachtengoed.

Veel van de aanvankelijke doelen werden aldus gerealiseerd. De mensen met een laag inkomen kregen het materieel beter, en hun kansen om talenten te ontplooiën namen toe. De meer gelijke inkomensverdeling gecombineerd met pensioenvoorzieningen maakte dat de werkenden ook kapitaalbezitters werden, zodat de traditionele tegenstelling aan betekenis verloor. Het succes bestond daarnaast uit de ervaring, dat de sociaal-democratische aanpassingen het functioneren van de markt helemaal niet onmogelijk maakten, maar door politieke stabiliteit en massaconsumentie de werking van de economie eerder ten goede kwamen. Met het succes ontstonden er echter nieuwe problemen. De verzorgingsstaat bleek niet alleen tot een gelijkere inkomensverdeling te leiden, maar ook uit te nodigen tot overmatig gebruik van voorzieningen. De calculerende burger deed zijn intrede. De voorzieningen bleken bovendien niet crisisbestendig. In tijden van recessie dreef het beroep op de uitkeringen de loonkosten op waardoor nieuwe groepen uit het arbeidsproces gestoten werden. Ook buiten de arbeidsmarkt werden nieuwe problemen zichtbaar en voelbaar: milieuvervuiling, criminaliteit en de zeer ongelijke inkomensontwikkeling in de wereld.

De nieuwe problemen vereisen een nieuwe plaatsbepaling van de sociaal-democratie. De macht en mogelijkheden van de overheid om door sterke regulering en herverdeling van de welvaart, gelijkheid na te blijven streven, lijken steeds minder toereikend. Bovendien is het de vraag of deze strategie ook de meest effectieve manier is om op te komen voor de minder kansrijken van de samenleving. Gelijkheid van kansen (gelijkheid 'vooraf') gaat op dit moment eerder samen met vermindering van regulering en instituties. Dure cao's die algemeen verbindend worden verklaard, belemmeren toetreding van werknemers en nieuwe bedrijven tot de markt en nemen daarmee kansen op welvaart en werkgelegenheid weg. Ook op andere terreinen komt het verdedigen van bestaande arrangementen vaak neer op een keuze voor insiders ten koste van de welvaart voor een bredere groep.

Net als andere politieke groeperingen moeten de sociaal-democraten op zoek naar een nieuw evenwicht tussen sturing en marktwerking. Maar waar de communis opinio vaak aanstuurt op meer markt en een kleinere rol voor de overheid, zouden de sociaal-democraten in lijn met hun traditie kunnen laten zien hoe de twee coördinatiemechanismen elkaar niet hoeven uit te sluiten, maar juist kunnen versterken. Hiervoor is het allereerst nodig de kwaliteit van de dienstverlening door de overheid te verbeteren². Zo'n verbetering kunnen sociaal-democraten stellen tegenover de liberale oplossing van privatiseren. Daarnaast kunnen sociaal-democraten de taak van de overheid benadrukken om de marktwerking te bevorderen en marktfalen te corrigeren. Uit zich zelf voorziet de markt niet in collectieve goederen, denkt de markt niet om volgende generaties, brengt de markt geen sociale stabiliteit en veiligheid op straat. Voor de aanpak van milieu- en andere problemen kan vaak gebruik worden gemaakt van het marktmechanisme, maar is een sterke en goed werkende overheid als 'regisseur' nodig. De politieke stroming die daarvoor zorgt, gaat nog zeker honderd jaar mee.

E.S. Pelle

1. Voor een historisch overzicht zie J. Perry e.a. *Honderd jaar sociaal-democratie in Nederland 1894-1994*, Bert Bakker en Wiardi Beckman Stichting, Amsterdam, 1994.
2. Zie ook D.J. Wolfson, Het PvdA-program van Wolfson, *Socialisme & Democratie*, 1993, nr 3, blz. 106-107.